Norges teknisk–
naturvitenskapelige universitet
Institutt for matematiske fag

Faglig kontakt under eksamen:
Brynjulf Owren (93518)
Arne Marthinsen (900 46025)

EKSAMEN I FAG SIF5040
NUMERISKE METODER

Tirsdag 14. mai 2002
Tid: 09:00–14:00

Hjelpemidler: Alle trykte og håndskrevne hjelpemidler tillatt (A).

Generelt:

- Besvarelsen skal inneholde så mange mellomregninger at det tydelig går frem hvilke metoder og mellomresultater som er anvendt.
- Sensuren faller i uke 23.

Oppgave 1 Gitt det lineære ligningssystemet

$$Ax = b, \tag{1}$$

hvor A er en $n \times n$-matrise og b er en vektor med lengde n.

a) La $\alpha \neq \frac{4}{5}$ være et kjent tall og la

$$A = \begin{pmatrix} 4 & 2 & 1 \\ 1 & 3 & 1 \\ 2 & 2 & \alpha \end{pmatrix}.$$

La β være et kjent tall, og la

$$b = \begin{pmatrix} 3 \\ -\beta \\ \beta \end{pmatrix}.$$

Finn løsningen til ligningssystemet (1) uttrykt med α og β med Gauss-eliminasjon med skalért, delvis pivotering. Angi antakelser du gjør underveis.

Fasit: Skaléringsvektoren blir $s = [4, 3, 2]$. La videre indeks-vektoren $\ell = [1, 2, 3]$. Algoritmen sier at vi skal vurdere størrelsene

$$\left\{ \frac{|a_{\ell_i,1}|}{s_{\ell_i}} : 1 \leq i \leq 3 \right\}.$$

Siden α er en ukjent størrelse som potensielt kan påvirke denne vurderingen, antar vi at den ikke spiller noen rolle for pivoteringsprosessen. Det vil si at vi antar $\alpha < 2$.

Forholdene vi søker blir, for første kolonne,

$$\left\{ \frac{|a_{\ell_i,1}|}{s_{\ell_i}} : 1 \leq i \leq 3 \right\} = \left\{ \frac{4}{4}, \frac{1}{3}, \frac{2}{2} \right\}.$$

Den oppdaterte indeks-vektoren blir derfor $\ell = [1, 2, 3]$. Etter eliminasjon i første kolonne får vi

$$\begin{pmatrix} 4 & 2 & 1 \\ 0 & \frac{5}{2} & \frac{3}{4} \\ 0 & 1 & \alpha - \frac{1}{2} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} x_1 \\ x_2 \\ x_3 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 3 \\ -\beta - \frac{3}{4} \\ \beta - \frac{3}{2} \end{pmatrix}.$$

De neste forholdene blir

$$\left\{ \frac{|a_{\ell_i,2}|}{s_{\ell_i}} : 2 \leq i \leq 3 \right\} = \left\{ \frac{5}{6}, \frac{1}{2} \right\}.$$

Den oppdaterte indeks-vektoren blir fremdeles uforandret, $\ell = [1, 2, 3]$. Etter eliminasjon i andre kolonne får vi

$$\begin{pmatrix} 4 & 2 & 1 \\ 0 & \frac{5}{2} & \frac{3}{4} \\ 0 & 0 & \alpha - \frac{4}{5} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} x_1 \\ x_2 \\ x_3 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 3 \\ -\beta - \frac{3}{4} \\ \frac{7}{5}\beta - \frac{11}{12} \end{pmatrix}.$$

Tilbakesubstitusjon gir løsningen

$$\begin{aligned} x_1 &= \frac{-9\alpha - 3\beta + 2\alpha\beta - 6}{10\alpha - 8} \\ x_2 &= \frac{-3\alpha - \beta - 4\alpha\beta + 6}{10\alpha - 8} \\ x_3 &= \frac{7\beta - 6}{5\alpha - 4}. \end{aligned}$$

b) For hvilke verdier av α er vi garantert at Gauss–Seidel-iterasjonene konvergerer? Sammenligne med eventuelle antakelser fra oppgave **a)**.

Fasit: Diagonaldominans sikrer konvergens av Gauss–Seidel-iterasjonene. Det har vi dersom $|\alpha| > 4$, altså $\alpha > 4$ eller $\alpha < -4$. Antagelsen vi gjorde i oppgave **a)** holder ikke i dette tilfellet. Det gjør imidlertid ikke noe, da vi i dette tilfellet benytter en annen numerisk metode som gjør bruk av andre forutsetninger.

c) La $\alpha = 5$ og $\beta = 1$. Utfør tre iterasjoner med Gauss–Seidel-metoden. La startvektoren være $x^{(0)} = (0, 0, 0)^T$.

Fasit: Vi får

$$\begin{aligned} x_1^{(1)} &= 0.7500 & x_1^{(2)} &= 1.0083 & x_1^{(3)} &= 1.0864 \\ x_2^{(1)} &= -0.5833 & x_2^{(2)} &= -0.7139 & x_2^{(3)} &= -0.7229 \\ x_3^{(1)} &= 0.1333 & x_3^{(2)} &= 0.0822 & x_3^{(3)} &= 0.0546 \end{aligned}$$

Oppgave 2 Anta at $y(x) = ax^2$, hvor a er en konstant som vi ikke kjenner. Vi har gitt x ulike verdier, $x_1, x_2, \dots, x_n$, og målt tilhørende verdier, $y_1, y_2, \dots, y_n$, for y.

a) Vis at a gitt ved

$$a = \frac{\sum_{i=1}^{n} y_i x_i^2}{\sum_{i=1}^{n} x_i^4}$$

minimerer summen av kvadratiske avvik fra de målte verdiene.

Fasit: La

$$\begin{aligned}\varphi(a) &= \sum_{i=1}^{n} \left(a x_i^2 - y_i\right)^2 \\ &= \sum_{i=1}^{n} a^2 x_i^4 - \sum_{i=1}^{n} 2 a y_i x_i^2 + \sum_{i=1}^{n} y_i^2 \\ &= a^2 \sum_{i=1}^{n} x_i^4 - 2a \sum_{i=0}^{n} y_i x_i^2 + \sum_{i=1}^{n} y_i^2.\end{aligned}$$

Vi setter $\varphi'(a) = 0$ og får

$$\varphi'(a) = 2a \sum_{i=1}^{n} x_i^4 - 2 \sum_{i=1}^{n} y_i x_i^2 = 0,$$

som gir

$$a = \frac{\sum_{i=1}^{n} y_i x_i^2}{\sum_{i=1}^{n} x_i^4}.$$

b) Vi antar nå at $y(x) = b \sin^2 x$ og har gjort følgende observasjoner:

i	1	2	3	4	5	6	7
x_i	0.0	0.5	1.0	1.5	2.0	2.5	3.0
y_i	0.0087	0.1335	0.7724	0.9839	0.8499	0.4166	0.1043

Hvilken verdi vil du gi b?

Fasit: Tilsvarende som for **a)** får vi at

$$b = \frac{\sum_{i=1}^{n} y_i \sin^2(x_i)}{\sum_{i=1}^{n} \sin^4(x_i)} = 1.0229.$$

Oppgave 3 Gitt den ordinære differensialligningen

$$\frac{\mathrm{d}x}{\mathrm{d}t} = f(t, x), \qquad x(t_0) = x_0.$$

a) Forklár ideen bak Eulers metode for løsning av ordinære differensialligninger. Hva skiller Taylor-rekke-metoder fra Runge–Kutta-metoder?

Fasit: Eulers metode integrerer ordinære differensialligninger på formen

$$\frac{\mathrm{d}x}{\mathrm{d}t} = f(t,x), \qquad x(t_0) = x_0.$$

Den har formen

$$x_{n+1} = x_n + hf(t_n, x_n),$$

og bruker lineære tilnærmelser for beregning av x_{n+1}. h er skrittlengden til metoden. Det fins også en implisitt Eulers metode som har formen

$$x_{n+1} = x_n + hf(t_{n+1}, x_{n+1}).$$

Taylor-rekke-metoder baserer seg på at vi representerer løsningen ved dens Taylor-utvikling. Den har formen

$$x(t+h) = x(t) + hx'(t) + \frac{1}{2!}h^2x''(t) + \frac{1}{3!}h^3x'''(t) + \cdots + \frac{1}{m!}h^m x^{(m)}(t) + \cdots,$$

og en $m$te ordens metode krever eksplisitt beregning av deriverte av x opp til orden m.

Runge–Kutta-metoder benytter kun funksjonsevalueringer i beregningen av et skritt. Et eksempel på en Runge–Kutta-metode er følgende 2. ordens metode:

$$x(t+h) = x(t) + \frac{h}{2}\left(f(t,x(t)) + f(t+h, x(t) + hf(t,x(t)))\right).$$

Eulers metode er både en Taylor-rekke-metode og en Runge–Kutta-metode.

b) Hva mener vi med en metodes orden?

Fasit: Med en metodes orden mener vi hvor godt den numeriske tilnærmelsen metoden genererer tilnærmer den eksakte løsningen som en funksjon av metodens skrittlengde.

Dersom $x(t_{n+1})$ er den eksakte løsningen til et problem ved tidspunkt t_{n+1} og x_{n+1} er den numeriske løsningen generert av metoden etter ett skritt fra startpunktet $x(t_n)$, vil

$$x(t_{n+1}) - x_{n+1} = \mathcal{O}(h^{p+1}),$$

hvor p er metodens orden.

c) La

$$f(t,x) = 1 - t^2 - x^2 \qquad \text{og} \qquad x(0) = 0.$$

Finn en tilnærming til $x(1)$ ved å bruke Eulers (eksplisitte) metode med en skrittlengde på $h = 0.2$.

Fasit: Eulers eksplisitte metode tar ett skritt med lengde h fra $x(t)$ på følgende måte:

$$x(t+h) = x(t) + hf(t, x(t))$$

Med $x(0) = 0$ og $f(t,x)$ som gitt i oppgaven, får vi

n	t_n	x_n	x'_n
0	0.0	0.0000	1.0000
1	0.2	0.1920	0.9600
2	0.4	0.3526	0.8031
3	0.6	0.4558	0.5157
4	0.8	0.4862	0.1523
5	1.0	0.4389	−0.2364

Oppgave 4 Du ønsker å løse Laplace-ligningen $u_{xx} + u_{yy} = 0$ på et område i planet. En kollega foreslår at du bruker stensilen

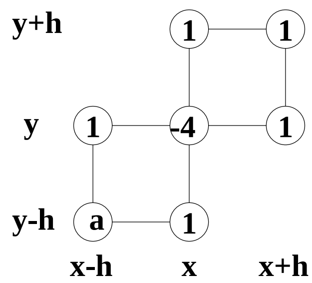

med samme nettstørrelse h i både x- og y-retning.

Hvilken verdi må du velge for **a** for å få høyest mulig orden på stensilen? Hvilken orden oppnår du maksimalt?

Fasit: Vi Taylor-utvikler og finner først at $a = -1$ for at u skal forsvinne. Vi står igjen med

$$\frac{u(x-h,y)+u(x+h,y)+u(x,y-h)+u(x,y+h)-4u(x,y)+u(x+h,y+h)-u(x-h,y-h)}{h^2}$$
$$= u_{xx} + y_{yy} + \frac{2(u_x+u_y)}{h} + \mathcal{O}(h).$$

Det gir et meget dårlig skjema, som faktisk er av orden -1.

Oppgave 5 Vi ønsker i denne oppgaven å finne en tilnærmelse til integralet

$$I = \int_0^1 \frac{4}{1+x^2}\,\mathrm{d}x.$$

a) Bruk Simpsons formel med to like delområder til å beregne en tilnærming til integralet I. Bruk videre Simpsons formel med fire like delområder. Hva får du nå?

Fasit: Simpsons formel er gitt ved

$$\int_a^{a+2h} f(x)\,\mathrm{d}x \approx \frac{h}{3}[f(a)+4f(a+h)+f(a+2h)].$$

I oppgaven er $a = 0$, $h = \frac{1}{2}$ og $b = 1$. Vi får første tilnærmelse:

$$I_1 = \frac{47}{15} \approx 3.133.$$

Dersom vi bruker fire like delområder, blir $h = \frac{1}{4}$ og

$$I_2 = \frac{8011}{2550} \approx 3.142.$$

b) Hvilken test ville du brukt for å avgjøre om nøyaktigheten til tilnærmelsen oppnådd i området er mindre enn ε (altså ha et utgangspunkt for å styre en adaptiv prosess)?

Hva ville du gjort dersom den foreskrevne nøyaktigheten var $\varepsilon = 0.01$?

Fasit: Ved å betrakte feilen i integrasjon med Simpsons regel, kan man vise at

$$I = S^{(2)} + \frac{1}{15}\left(S^{(2)} - S^{(1)}\right),$$

hvor $S^{(1)}$ er svaret fra Simpsons regel anvendt på to interval mens $S^{(2)}$ er svaret fra Simpsons regel anvendt på fire like interval og I er det eksakte integralet. Fra det kan man slutte at størrelsen

$$\frac{1}{15}\left|S^{(2)} - S^{(1)}\right|$$

kan brukes til å styre en adaptiv prosess. Vi krever altså at

$$\frac{1}{15}\left|S^{(2)} - S^{(1)}\right| < \varepsilon$$

i aktuelle interval.

I oppgaven er ε oppgitt til 0.01. Vi finner at

$$\frac{1}{15}\left|S^{(2)} - S^{(1)}\right| = \frac{7}{12750} \approx 0.0005 < \varepsilon,$$

og kravet for å oppnå den foreskrevne nøyaktigheten er oppfylt på intervalet.

Oppgave 6 En funksjon f er kjent i tre punkt:

i	x_i	$f(x_i)$
0	0.5	0.2762
1	1.5	0.2027
2	2.0	0.6323

a) Finn polynomet med lavest mulig grad som interpolerer f i de tre punktene. Bruk polynomet til å finne tilnærmelser til $f(0.75)$ og $f(1.0)$.

Fasit: Polynomet må være av grad 2. Vi bruker dividerte differenser, og får tabellen

i	x_i	$f[x_i]$	$f[x_i, x_{i+1}]$	$f[x_i, x_{i+1}, x_{i+2}]$
0	0.5	0.2762		
			−0.0735	
1	1.5	0.2027		0.6218
			0.8592	
2	2.0	0.6323		

Det gir interpolasjonspolynomet

$$p_2(x) = 0.2762 - 0.0735(x - 0.5) + 0.6218(x - 0.5)(x - 1.5).$$

Tilnærmelser til $f(0.75)$ og $f(1.0)$ er gitt ved henholdsvis

$$p_2(0.75) = 0.1412$$

og

$$p_2(1.0) = 0.0840.$$

b) Hva kan du si om feilen til interpolasjonspolynomet i punktet $x = 1.5$?

Fasit: Ved definisjon er feilen til interpolasjonspolynomet i punktet $x = 1.5$, som er et interpolasjonspunkt, lik null.